

Alla tiders historia 2-3

Olle Larsson
Hans Almgren
Birgitta Almgren

gl rups

KRIGETS HISTORIA

Kriget i Sudan utkämpas inte sällan av barnsoldater. Ofta får de psykiska och fysiska men för livet av sina upplevelser.

DET MESTA TYDER PÅ ATT KRIG varit en del av den manskliga tillvaron sedan stenåldern. Men krigen har ändrat karaktär och ser inte likadana ut idag som exempelvis under antiken eller medeltiden. Stridssätten har förändrats, liksom vapnen, men också synen på krig. Lange har krig allmänt ansetts som ett accepterat sätt att lösa uppkomna konflikter. Lika länge har det emellertid funnits människor som ställt sig skeptiska till krig och i stället förespråkat fredliga lösningar på problem som uppstått mellan eller inom stater. Det är viktigt att fundera över varför krig bryter ut, om det är en del av den mänskliga naturen och om krig är något som egentligen kan vinnas. Denna typ av frågor kommer att behandlas i det följande.

Vad är krig?

De flesta av oss har säkert en uppfattning om vad krig är för något. På tv-nyheterna har vi sett bilder av strider, sönderslitna kroppar, städer förvandlade till ruiner och människor på flykt. Forskarna definierar ofta krig som *en storskalig användning av våld mellan organiserade grupper av människor*. Dessa grupper kan till exempel vara stammar, politiska fraktioner, regioner eller stater. Ofta skiljer man mellan tre typer av krig:

- *internationella krig*, det vill säga krig där olika stater är inblandade
- *inbördeskrig*, vilket innebär en vapnad konflikt inom ett land
- *korta militära konfrontationer*, som kan sägas vara vapnade konfrontationer av mer begränsad omfattning

Ett krig kan bryta ut av många olika orsaker. Man brukar skilja mellan *bakomliggande* och *utlösande* faktorer. Det första världskriget utlöstes av skottet i Sarajevo där tronföljaren i Österrike-Ungern, Franz Ferdinand, mördades av Gavrilo Princip. Bakom krigsutbrottet låg emellertid en lång rad andra faktorer som kapprustningen, allianssystemet, ekonomisk konkurrens, kapploppningen om Afrika och det osmanska valdets sonderfall på Balkan.

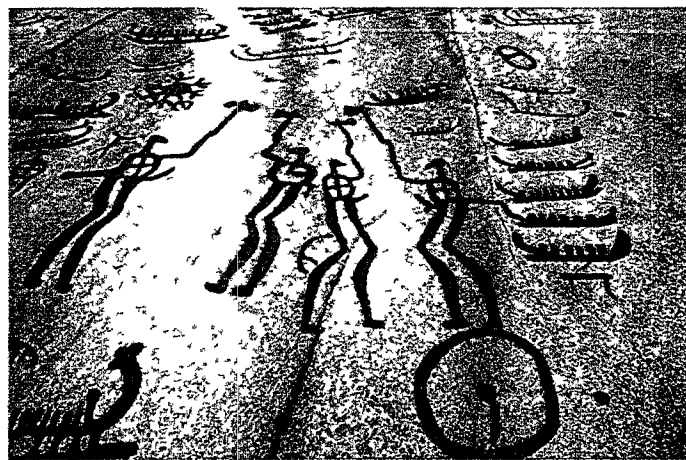
En av de personer som skrivit om kriget som fenomen

är tysken *Carl von Clausewitz*. I sitt verk *Om kriget*, som utkom mellan 1832 och 1834, argumenterar han för att kriget är en "fortsättning av politiken med andra medel". Han betraktade krig som ett av de alternativ som en stat kunde ta till för att få slut på en konflikt med en annan stat. Krig handlar enligt Clausewitz om att beseгра motståndaren militärt för att sedan kunna påtvinga honom sin egen vilja. Clausewitz skilde mellan två typer av krig: *begränsade krig* och *totala krig*. I ett begränsat krig försöker parterna uppnå begränsade mål, och en begränsad del av samhällets resurser tas i anspråk för krigföringen. Det totala kriget syftar till att beseгра motståndaren i grunden, varvid alla samhällets resurser tas i anspråk för att detta syfte ska kunna uppnås.

Det förhistoriska kriget

De äldsta avbildningarna av krig som hittats av arkeologer är omkring 10 000 år gamla. Dessa har påträffats i grottor, bland annat i Sahara och Spanien, och visar människor som strider med klubbor. Från samma tid kommer också resterna av de stadsmurar som påträffades vid utgravningar av staden Jeriko i Palestina. Forekomsten av murverk visar att stadens befolkning kände sig hotad och var tvungen att skydda sig. I södra Egypten, vid Jebel Sahaba, har man hittat spetsar från pilar och spjut samt skelett med marken efter hugg och slag. Detta är den äldsta massgrav som påträffats med rester av människor som dött i strid.

De konflikter som forekom i jägar- och samlarsamhäl-

Bronsålderns hallristningar, här från Tanumshede i Bohuslän, visar bland annat människor med vapen. Forskarna diskuterar om det är verkliga eller symboliska strider som avbildas.

lena handlade sannolikt om tillgången på foda. Kampen om bytesdjuren ledde till att grupper tog till vapen mot varandra för att driva bort motståndaren från det man betraktade som sina jaktmarker.

De flesta forskare menar att antalet konflikter ökade då människorna blev bofasta. Jordbruket introducerades i Mellanöstern för omkring 10 000 år sedan. Bofastheten ledde till att människor samlade på sig agodelar och rikedomar. Grupper av människor anföll varandra för att komma över de andras egendom. När befolkningen ökade blev det viktigt att behålla kontrollen över jorden. Man organiserade sig för att kunna försvara sitt territorium. Sannolikt strävade man även efter att kontrollera handelsplatser, handelsvägar och råvarutillgångar.

De första vapnen

De första vapnen som tillverkades var avsedda för jakt men kunde naturligtvis även användas i strid. Man skiljer mellan *narstridsvapen* och *missilvapen*. Narstridsvapen användes vid kamp på nära håll. Det handlade om klubbor, yxor, dolkar och svärd. Missilvapen användes vid strid på längre håll. Fienden bekämpades då med stenar, spjut och pilar. Pilbågen uppfanns för omkring 10 000 år sedan. Metallens införande gjorde kriget mer våldsamma. Att utrusta en hel armé med bronsvapen var emellertid för dyrt och lät sig inte göras. Först när järn började användas kunde samtliga soldater förses med metallvapen. Det skedde på 600-talet f.Kr.

Krig under antiken

I de grekiska stadsstaterna var krigandet framförallt en syssla för adelsmannen. Begrepp som *heder*, *ara*, *mod* och *lojalitet* var viktiga. På 600-talet f.Kr. brots adelns militära makt. Stridstekniken förändrades och de infanterister som rekryterades bland de fria medborgarna kom att spela en viktig roll. Dessa infanterisoldater kallades *hopliter*. De var utrustade med hjälm, sköld samt någon form av kroppsskydd. Bevapningen bestod av svärd och lans. I striden gick de fram i tätt formationer, *falanger*, och bildade på så sätt en mänsklig mur som kunde vara svår att tränga igenom.

Lojaliteten mot gruppen var av avgörande betydelse. Om någon lämnade sin plats i ledet riskerade hela falangen att bryta samman.

Hopliterna stod själva för sin utrustning. Järnet hade nu slagit igenom på allvar. Järnvapnen var både billigare och effektivare än de av brons. Man räknar med att en tredjedel av den manliga delen av befolkningen hade råd att skaffa den utrustning som krävdes. Kavalleriet, som rekryterades från de högsta samhällsskikten, kom aldrig att spela någon viktig roll. Detta berodde på att den grekiska terrängen var olämplig för strid till hast.

Striderna avgjordes ofta i öppna fältslag där de båda sidornas falanger drabbade samman. Med fallda lansar gick de till anfall, och den falang som vek undan först hade förlorat. Grekernas sätt att strida kom att sprida sig i hela Medelhavsområdet.

Under 300-talet f.Kr. förändrades krigföringen. Uppträdandet på slagfältet blev mer taktiskt och sofistikerat. Ett lätt infanteri bestående av bågskyttar och spjutkastare skapades. Syftet var att skada fiendens hoplitter så mycket som möjligt innan falangerna drabbade samman. Kavalleri användes för att förfolja flyende fiender eller för att skydda de egna flankerna.

Sparta

Den grekiska stadsstaten Sparta har med tiden blivit synonymt med ett genommilitariserat samhälle. Överst i samhällshierarkin där stod spartiaterna, krigarna. Sparta var en grekisk stadsstat som växte sig stark under 500-talet f.Kr. Staten var omgiven av fiender och alla samhällets resurser syftade endast till en sak: att förbereda samhället för krig.

Mannen uppfostrades till att bli krigare. Pojkarna levde med sina mammor tills de var sju år. De placerades då i kaserner där de uppfostrades av äldre pojkar. Utbildningen var brutal och disciplinen hård. Vid 20 års ålder inlemades spartiaterna i armén. De fick rätt att gifta sig och bilda familj. Soldaterna var emellertid tvungna att leva i soldatkollektivet i ytterligare tio år innan de kunde flytta hem till sina familjer. Alla måltider intogs dock tillsammans med de övriga soldaterna. Sparta kom att utvecklas till den militärt starkaste staten i Grekland.

Regler för krig

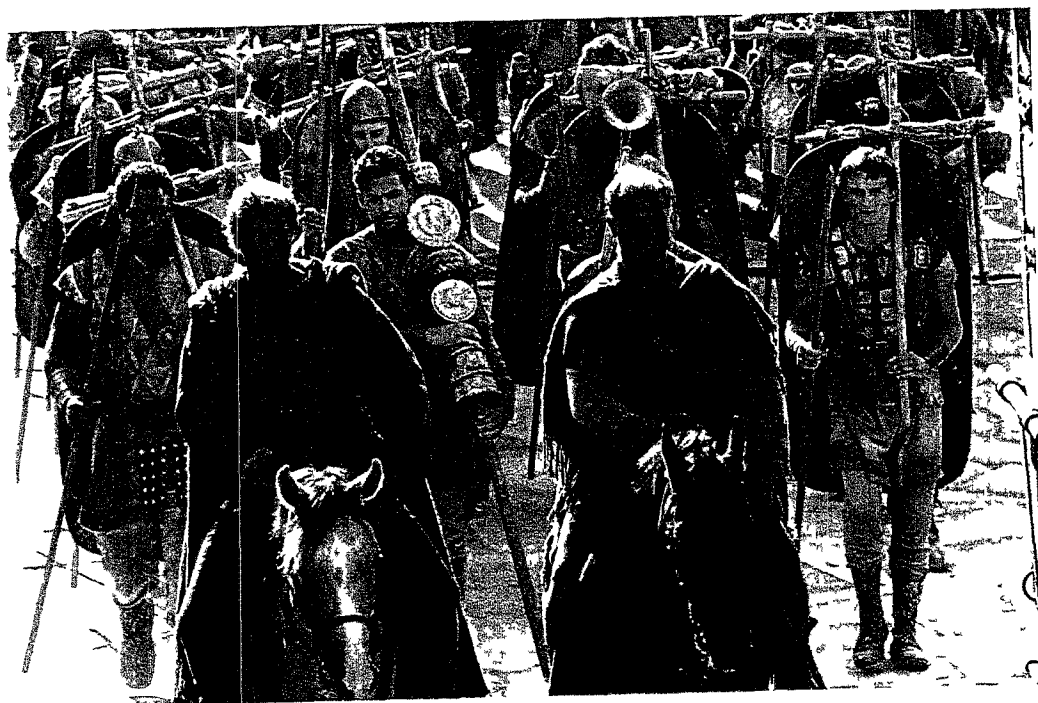
Under antiken framfordes tankar om att krigföringen borde regleras. Endast så kallade *rattfardiga krig* var acceptabla. Ett rattfardigt krig var ett sådant som utlostes av ett angrepp. Om man blev angripen hade man rätt att försvara sig, och försvarskriget var således att betrakta som ett rattfardigt krig. Ett krig skulle alltid foregå av en krigsförklaring. Det var inte tillåtet att förklara krig vid vissa tider, exempelvis i samband med religiösa fester. Heliga platser skulle vara fredade och inte utsättas för härjningar. Fångar skulle utväxlas mot en losensumma. De tillfångatagna fick inte avrättas eller misshandlas. Civilbefolkningen skulle inte utsättas för våld. Dessa regler tillämpades när de grekiska statsstaterna var i krig med varandra. I krig mellan greker och icke-greker, så kallade barbarer, gällde inga regler. Här kunde kriget föras helt utan hänsyn till civila offer. Den grekiske filosofen Aristoteles, som levde på 300-talet f.Kr. menade att barbarerna var som djur och därför borde behandlas som sådana.

Den romerska armén

På 500-talet f.Kr. skapade romarna en medborgararmé som i flera avseenden påminde om den grekiska. Den bestod av varnpliktiga och spelade en viktig roll när Rom utvidgade sitt territorium. Armén bestod av ett antal *legioner*, som var och en omfattade omkring sex tusen män. De rikaste tjänstgjorde i kavalleriet, bönderna var infanterister och de egendomslösa fick inte alls tjänstgöra i Roms vapnade styrkor. Att den stora massan i armén utgjordes av bönder skulle på sikt ställa till problem. Då soldaterna befann sig i fält under lång tid fanns det ingen som kunde sköta deras jordbruk. Många jordbruk gick under, och det blev därmed också svårt att rekrytera soldater till hären.

På 100-talet f.Kr. reformerades armén. Varnpliktsarmén upphörde och ersattes av en yrkesarmé. Villkoren vad gällde lön och tjänstgöringstid standardiserades. Vanligen tjänstgjorde soldaterna i tjugo år. Ända fram till 200-talet e.Kr. var soldaterna romerska medborgare från Italien. Därefter kom allt fler rekryter att hämtas från gransområdena. För många blev tjänstgöringen i den romerska armén ett sätt att skaffa sig medborgarskap.

Mot slutet av antiken kom kavalleriet att bli allt viktigare.

re. Även infanteriet förändrades och bågskyttarna kom att få stor betydelse. Det romerska inslaget i armén minskade, och i stället kom antalet germanska soldater att öka kraftigt.

Romerska legionärer på marsch. Utrustningen var tung. Varje man bar omkring 40 kg. Bilden kommer från filmen *Den sista legionen* från 2007.

Kriget kritiserar

Det var i Rom som kriget som företeelse ifrågasattes först. Det var framförallt de orättfärdiga krigen som kritiserades. Men det fanns även de som kritiserade de rättfärdiga krigen. Filosofen Epiktetos, som var verksam under första århundradet efter Kristus, såg alla krig som ett uttryck för mänsklig fåfänga. De första kristna i Rom var uttalat pacifistiska. De ansåg att allt bruk av våld var en synd. Detta tog sig uttryck i att de vägrade att göra militärtjänst i den romerska armén. Med tiden kom denna inställning att förändras. Om staten var god var det rätt att ställa upp till dess försvar med vapen i hand. Våld som självförsvar kunde accepteras.

Medeltidens krig

Stora delar av medeltiden var en krigisk tid. De medeltida krigen var ofta småskaliga, och inte sällan rörde det sig om

plundringståg, småstrider och belagringar. De stora faltslagen var få. Vanliga konflikthanledningar var önskan om rikedomar samt kampen om den politiska makten. Viktigt var också det krigarideal som präglade aristokratin. Att vinna ära på slagfältet var betydelsefullt i dess världsbild.

Medeltidsmanniskan levde i en religiös värld där kyrkan spelade en mycket stor roll. Den var principiellt emot våld men tog ändå själva till vapen mot dem som uppfattades som fiender.

Den medeltida hären

Det fanns inga riktiga arméer i modern bemärkelse under medeltiden. Det skulle dröja ända till 1400-talet innan arméer enligt romerskt mönster sattes upp. Definitionen av en armé är att den är en medvetet sammansatt och organiserad truppstyrka där soldater lyder order enligt en given befälsordning. Den ska fungera under en längre tid och oavsett för sin uppgift. Medeltidens härar var slumpvis sammansatta förband av krigare och kallades samman av kungen eller någon storman. Dessa församlingar var i regel små och antalet krigare sällan fler än några tusen.

Ofta betraktar vi de bepansrade ryttarna som själva urbilden för en medeltida krigare. Så var emellertid inte fallet. Under tidig medeltid stred man främst till fots. Eftersom kriget ofta handlade om att försvara eller inta befästningar var kavalleriet inte till någon större nytta. Men allt eftersom tiden gick blev rytteriet allt viktigare, och under högmedeltiden utgjorde riddarna omkring tjugo procent av arméerna.

Legosoldater, det vill säga inhyrda soldater som slogs mot ekonomisk ersättning, var vanliga. Fordelen med dem var att de ofta var erfarna och samövade. Nackdelen var att de kunde vara opålitliga och byta sida om de inte fick ut den lön de slogs för.

Riddarväsendet

Det europeiska riddarväsendet skapades under högmedeltiden. Våld och krig var centrala inslag i riddarnas liv. En stor del av deras utbildning ägnades åt jakt, ridning och vapenövningar av olika slag. Torneringar var ett slags låtsaskrig där riddarna kunde kampa mot varandra och vinna ära utan att behöva riskera livet på slagfältet. De

var emellertid inte ofarliga och det hände att människor dodades eller skadades svårt. I riddaridealet fanns även en hovisk stil som man bland annat kan lara känna genom den speciella riddardiktning som utvecklades. Till riddaridealet hörde även en sarskild moral. Ara, lojalitet och mod skulle visas i strid. Dessutom skulle riddaren beskydda kvinnorna och de svaga samt vara beredd att kämpa för den kristna tron.

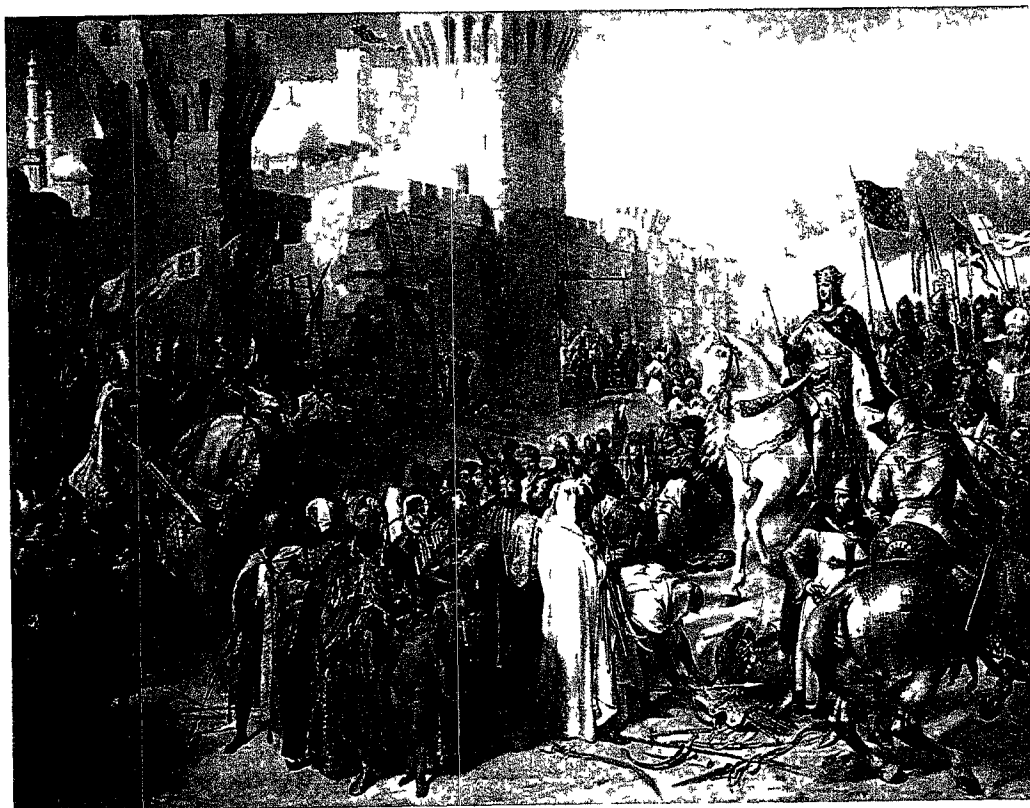
Riddardubbingar var ett slags religiösa ceremonier som sköttes av kyrkan. Att dubbas till riddare var något mycket fint och endast förunnat ett fåtal. Under medeltiden växte det fram ett system där den som kunde ställa upp med hast och rustning slapp betala skatt. På detta sätt växte en krigarklass fram.

På slagfältet anfall riddarna ridande i bredd langs en lång tät linje med fallda lansar mot fienden. Kraften när lansen träffade var oerhord. Speciella sadlar och stigbyglar gjorde det möjligt för riddaren att hålla sig kvar i sadeln. Riddarna slogs individuellt och den egna aran var viktigast. Denna taktik visade sig vara förordande under korstågen. Storre samordning krävdes för att slagen skulle kunna vinnas.

Under hundraårskriget mellan England och Frankrike (1337–1453) inträffade några viktiga förändringar inom krigskonstens område. Infanteriets roll kom att bli allt viktigare. Detta hängde samman med utvecklingen av pilbågen och de långa pikarna. Dessa vapen gjorde att det blev möjligt att bekämpa de bepansrade ryttarna på slagfältet på ett helt annat sätt än tidigare. En pil från en långbåge trängde med lätthet igenom en rustning. När rustningarna förstärktes och gjordes kraftigare fick riddarna svårt att rora sig. Dessutom tvingades de ofta kampa till fots då deras hastar dodats. Riddarnas tid var över. I Frankrike ledde detta till omfattande militära reformer, och på 1430 talet sattes en fast armé upp. Det var den första permanenta armén i Europa på tusen år.

Kyrkan och freden

Kyrkan kampade för att stavja den medeltida våldskulturen. Under tidig medeltid infördes så kallade *gudsfreden*, vilket innebar att det blev förbjudet att föra krig under helgerna. Den världsliga makten svarade med att skapa

kungsfreder, som foreskrev att det skulle gå minst 40 dagar mellan utmaning och krigshandling.

Kyrkans syn på kriget var kluven. I Bibeln kunde man läsa om Israels krig samtidigt som andra delar av texten förmedlade ett pacifistiskt budskap. Kyrkan debatterade också vilka typer av krig som skulle kunna anses vara rättfärdiga. En viktig person i denna debatt var kyrkofadern och teologen Augustinus (354–430). Han ansåg att man ibland var tvungen att föra krig och att kriget var ett nödvändigt ont. Det rättfärdiga kriget skulle ha en giltig orsak, vilket innebar att man skulle ha tillfogats någon form av skada. De drabbade hade då rätt att ta till vapen för att reparera skadan. Att föra krig för att hamnas var emellertid inte acceptabelt. Kriget skulle också riktas mot de skyldiga och inga oskyldiga fick dras in i konflikten. Våldets omfattning skulle begränsas i möjligaste mån.

Under medeltiden introducerades begreppet *civila* som en benämning på de icke-stridande. Forsvarskriget var det rättfärdiga kriget och ett sådant kunde bara startas av en

Den engelske kungen Rikard Lejonhjärta ledde under slutet av 1100-talet det tredje av sammanlagt åtta korståg som gick mot det heliga landet. Oljemålning av Merry-Joseph Blondel (1781–1853).

suveran furste. Kriget blev ett statligt monopol. Från och med 1500-talet var det stater förde krig med varandra, inte enskilda adelsmän eller slakter.

En annan typ av krig som ansågs vara rättfärdiga var korstågen. Dessa kunde bara startas av påven och krävde att den kristna kyrkan var hotad. Dessa korståg riktades mot dem som ansågs vara kyrkans fiender, exempelvis hedningar och muslimer.

Den tidigmoderna krigföringen

Från och med 1500-talet blev krigen mer omfattande än tidigare. Att besegra fienden i ett avgörande fältslag var inte tillräckligt för att kriget skulle kunna vinnas. Försörjningen av soldater och hästar i fält byggde på att kriget skulle föda sig självt. Det innebar att den trakt som armén tågade igenom skulle förse trupperna med proviant och förråd. Att förstöra fiendens möjligheter till försörjning blev därför en viktig del av krigföringen. Detta innebar att krigen kom att slå mycket hårdare mot civilbefolkningen än tidigare.

Eldvapnen slår igenom

Under tidigmodern tid fick eldvapnen sitt verkliga genomslag. De kanoner som introducerats redan under medeltiden blev allt effektivare från och med 1500-talet. Gamla typer av befästningar förvandlades till ruiner på kort tid, varför en ny typ av försvarsanläggningar med avancerade system av jordvallar och vallgravar började byggas. Fortfarande var kanonerna mycket tunga pjaser. Det drojde till 1600-talet innan pjäserna blev så pass lättrörliga att de med framgång kunde användas på slagfältet.

Under 1500-talet blev det allt vanligare att soldaterna utrustades med handeldvapen. I mitten av århundradet introducerades muskoten. Den hade en effektiv räckvidd på 200 meter. I 1600-talets arméer dominerade handeldvapnen över hugg- och stickvapnen.

En ny typ av arméer

På 1500-talet var fortfarande arméerna små, men under 1600- och 1700-talen började massarméer bildas. Den

En musketerare gör sig redo att avfira sitt vapen. De flesta lärde sig att skota denna typ av vapen på några timmar.

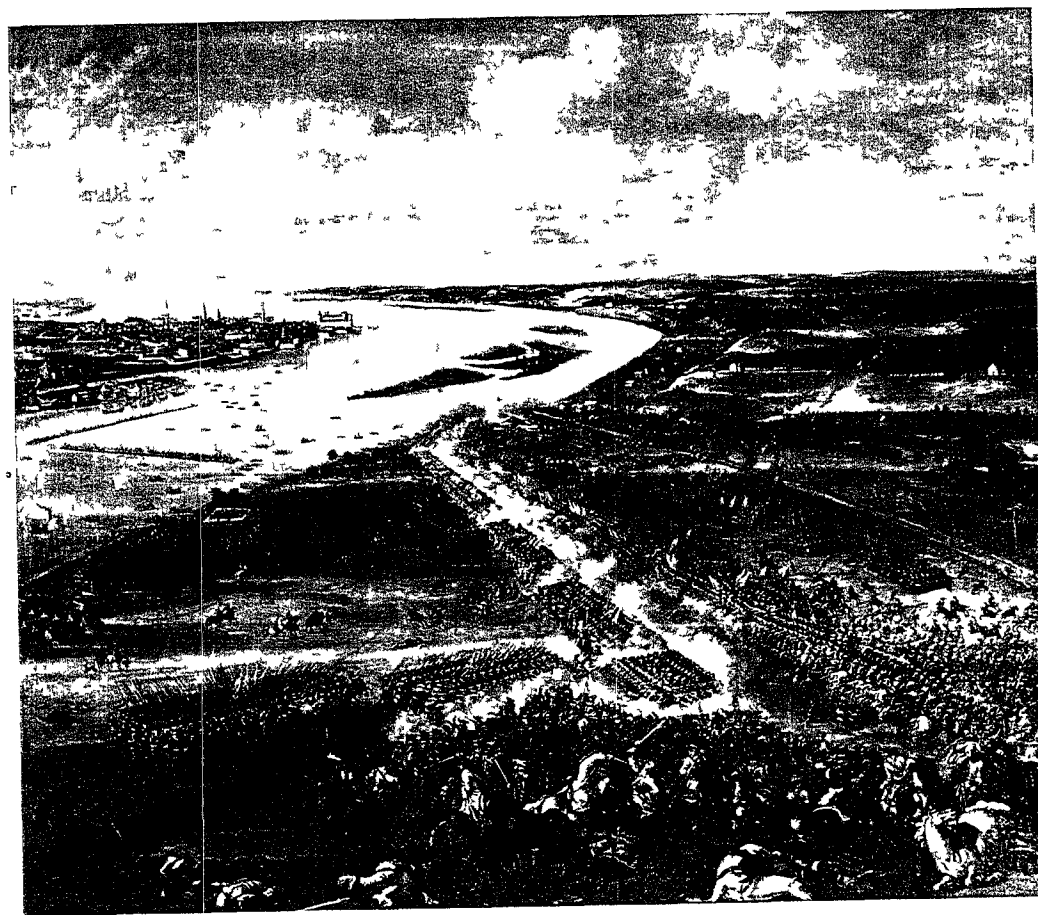
tidigmoderna tidens arméer var bättre organiserade än medeltidens stridskrafter.

I slutet av 1600-talet började allt fler stater hålla sig med stående arméer. Soldaterna avlonades såväl i krig som i fred och leddes av yrkesofficerare i statens tjänst. Detta var möjligt eftersom staternas ekonomiska resurser ökade. Den starka staten var en grundförutsättning för utvecklingen mot de allt mer omfattande krig som bröt ut i Europa under 1500- och 1600-talen. Det krävdes en stark stat för att kunna ställa upp så stora arméer och förse soldaterna med den moderna utrustning som krävdes för att de skulle kunna havda sig i konkurrensen med andra staters arméer. I Sverige infördes denna typ av armé under 1680-talet. Ledarskapets betydelse ökade. Det var viktigt att officerarna kunde leda olika förband på slagfalten.

Ju större arméerna blev och ju mer krigskonsten utvecklades, desto viktigare blev soldaternas träning och utbildning. Allt mer tid lades nu ner på övning. Under 1600-talet blev arméerna allt mer disciplinerade. Hårda straff vantade den soldat som olovandes gav sig ut på plundringståg.

Slagen var blodiga med tusentals man inblandade. På målningar skildras drabbningarna ofta som valordnade tillställningar, men verkligheten för soldaterna på slagfältet var helt annorlunda. När trummorna började mullra och soldaterna marscherade tätt intill varandra fram mot fienden, darrade de flesta av skrack. Många drabbades av tunnelseende, roken och dammet förblindade, och ljuden från eldgivningen gjorde många dova. När kulor från handeldvapen och kanoner slog in i människorna uppstod ett smäckande ljud. Blod, hjärnsubstans och kroppsdelar trafade dem som stod närmast den som träffades. Trots detta gick de flesta soldater framåt. Den religiösa världsbilden

I juli 1701 drabbade svenska och sachsiska trupper samman vid floden Duna nära Riga. Hur länge bestod den goda slagordning som bataljmålningen skildrar innan kulor, krut, rok och närstrider splittrade styrkorna? Slaget slutade med svensk seger.

som sa att det var Guds vilja om man överlevde eller inte fick i kombination med järnhård disciplin och ett förakt för feghet de flesta att marschera framåt. För många var det en marsch som ledde rakt in i evigheten.

Folkrättens födelse

Under tidigmodern tid fortsatte diskussionen om det rattfardiga kriget och vilka regler som borde gälla när krig val brutit ut. Få ansåg att krig var något felaktigt som borde avskaffas. Däremot fanns en vilja att försöka få till stånd lagar som skulle reglera krigföringen. Den hollandske juristen *Hugo Grotius* (1583–1645) publicerade 1625 boken *Om krigets och fredens rätt*. Här talade han om betydelsen av att krig fördes inom rimlighetens gränser. Stater får inte uppföra sig hur som helst. Krig var nödvändigt men dess skadeverkningar borde begränsas. Denna bok blev grundläggande för utvecklingen av det vi idag kallar för *folkrätten*, det vill säga de rättsregler som bestämmer staternas rättigheter och skyldigheter gentemot varandra.

Krigets skadeverkningar begränsades även av de så kallade *krigsartiklar* som infördes i många länder. Dessa var regler som styrde soldaternas uppförande. De handlade om hur soldaterna borde uppföra sig i fält, ordningsregler samt bestämmelser för vaktjänst. Även soldaternas förhållande till civilbefolkningen reglerades. Plundring och andra former av övergrepp var förbjudna och bestraffades strängt.

Trots dessa försök att begränsa krigets skadeverkningar fördes krig alltjämt med stor grymhet. Bindande lagar för krig skapades inte förrän i slutet av 1800-talet.

Krigets utveckling under 1700- och 1800-talen

Den franska revolutionen bröt ut på sommaren 1789. Då Frankrike senare med vapenmakt försökte sprida revolutionens idéer till andra länder genom de så kallade revolutionskrigen, skapades en ny typ av armé – varnpliktsarmén. De professionella krigarna fick ta ett steg tillbaka för medborgararméerna. Det som tidigare varit en syssla för ett fåtal blev en skyldighet för i stort sett alla män.

Den franska värnpliktsarmén

Efter revolutionen hade den franska staten ont om pengar men däremot tillgång till en entusiastisk befolkning, som tog varvning i den armé som skulle förut revolutionens idéer vidare till andra länder. Frankrike utfärdade en krigsförklaring i april 1792 och en medborgararmé skapades. Följande år uppgick den till nästan en miljon man. Den franska regeringen fattade beslut om att införa allmän värnplikt 1798 för att trygga försörjningen av soldater till armén. Lagen om allmän värnplikt gjorde att Frankrike på kort tid kunde mobilisera över en miljon man.

Revolutionen gjorde det möjligt för vanliga människor att göra militära karriärer. Tidigare var alla högre officersposter förbehållna adelsmännen. Med revolutionen blev det möjligt att genom visad duglighet avancera i det militära gradsystemet. En av dem som utnyttjade det nya karriärsystemet var *Napoleon Bonaparte*. Han blev general och

Napoleon Bonaparte, fransk kejsare 1804–1815, på väg över Alperna. Han förnyade den franska armén, och reformerna spred sig sedan till andra europeiska länder. Oljemålning av Hippolyte Delaroche (1797–1856).

fransk kejsare. Han kom från en lågadlig bakgrund och kunde avancera uppåt tack vare de karriärmöjligheter som skapats genom revolutionen. Duglighet blev viktigare än vilken samhällsklass man fötts in i.

Napoleon förändrade den franska arméns uppträdande på slagfältet. I stället för en långsam, utdragen krigföring utvecklade han en blixtkrigstaktik. Snabbhet, koncentration och överraskning skulle falla avgorandets. Fienden skulle tvingas in i en ofördelaktig position och sedan krossas i ett våldsamt faltslag. Ett vunnet slag var liktydigt med ett vunnet krig. Falttågen planerades noggrant, men trots detta kunde det vara så att förrådstransporterna inte hann med arméns marschtakt. Soldaterna fick då livnara sig på det som trakten kunde erbjuda, precis som under 1600-talet.

Även organisatoriskt förnyade Napoleon den franska armén. Arméerna delades in i *kårer* på 20 000–30 000 man. Varje kår bestod av två till tre *divisioner*. En division utgjordes av två *brigader*. En brigad omfattade två *regementen* som vardera bestod av två *bataljoner*. Denna indelning spreds till andra delar av Europa och kom att utgöra grunden för arméns organisation fram till mitten av 1900-talet. Fördelen med detta system var att delar av armén kunde avdelas för självständiga uppdrag.

Industrialiseringen och kriget

Industrialiseringen under 1800-talet kom att medföra stora förändringar för krigföringen. En allt större mängd vapen kunde produceras. Vapnen blev dessutom effektiva, och med hjälp av järnvägar och ångfartyg kunde man både snabbare och enklare transportera trupper och fordonheter till krigsskådeplatserna. Genom att det blev lättare att försörja soldaterna i fält blev också arméerna allt större. Vid det första världskrigets utbrott kunde flera länder mobilisera herrar på flera miljoner man.

Telegrafan underlättade kontakterna mellan krigsskådeplatserna och hemmafronten. Den underlättade också för olika förband att upprätta samband med varandra.

Krigsnyheter kunde förmedlas snabbt. Det första krig som bevakades av krigskorrespondenter var Krimkriget (1853–1856).

Industrialiseringen revolutionerade vapentillverkning-

en i Europa och ledde till att standardiserade vapen och vapendelar kunde massproduceras. Detsamma gällde även ammunition. Maskiner kunde utföra det jobb som tidigare utfördes av tekniskt skickliga vapensmeder. Kanoner och skjutvapen försågs med rafflade eldrör. Projektilerna kom därmed att rotera, vilket gav dem större precision och räckvidd. Bakladdade i stället för mynningsladdade gevar infördes. Detta gjorde att eldhastigheten ökade. Soldaten blev dessutom mindre sårbar då han kunde ligga ner och ladda sitt vapen.

Den tekniska och industriella utvecklingen gav européerna en överlägsenhet gentemot folk från andra kulturer. Vägen till världsherravälde låg öppen.

Industrialiseringen gjorde det inte bara möjligt att massproducera vapen. Även hanteringen av mat revolutionerades. På 1840-talet introducerades konservburken. Ett stort problem hade tidigare varit att bevara maten i atbart skick i falt.

De moderna vapnens överlägsenhet tog sig tydliga uttryck i slaget vid Omdurman 1898. Runt 9 000 sudaneser stupade men nästan inga briter. De moderna vapnen gjorde att sudaneserna aldrig kom i närheten av de brittiska stallningarna.

Förbättringar av krigssjukvården

Fram till mitten av 1800-talet dog de flesta soldater inte av fiendens kulor utan av sjukdomar och olyckor. Av tio döda soldater dog en i strid, tre av olyckor och sex i sjukdomar. Krigssjukvården var primitiv. Under 1800-talets andra hälft moderniserades denna. *Florence Nightingale* var verksam som sjukskoterska under Krimkriget (1853–56). Genom att införa vissa förbättringar bland annat vad gällde inkvartering och hygien lyckades hon sänka dödligheten bland de sårade i den brittiska armén från 42 till 2 procent. En viktig åtgärd var att de sårade soldaterna skulle ha egna sängar och inte dela bädd med någon annan.

En viktig insats gjordes även av den schweiziske lakaren *Henri Dunant*. Han tog initiativ till bildandet av en organisation som skulle specialisera sig på krigssjukvård. 1863 grundades *Roda Korset*.

I Genève 1864 skrevs den första Genèvekonventionen under. Syftet var att skapa ett skydd för dem som skadats i krig. Militärsjukvården skulle vara neutral och sjukvårdspersonal skulle inte utsättas för beskjutning. Alla sårade, oavsett vilken sida de kom från, skulle ha rätt till vård.

Världskrigens tid

Det första världskriget utkämpades till största delen av varnpliktiga soldater. Vapnen var moderna och taktiken offensiv. Detta i kombination ledde till ett massdödande utan motstycke. Kulsprutor, snabbskjutande gevar, effektiva artilleripjäser och stridsgas bidrog starkt till denna utveckling. På ostfronten var kriget rörligt medan det på västfronten handlade om ett skyttegravskrig. Det som avgjorde kriget var den utnotning av fienden som västmakterna åstadkom genom att sätta ett enormt militärt och ekonomiskt tryck på fienden. Under loppet av kriget kom en del nya vapen till användning. *Stridsgas* användes för första gången av tyska trupper 1915, och 1917 använde britterna för första gången *stridsvagnar* i ett stort anfall mot de tyska ställningarna vid Cambrai. *Flyg* kom endast till användning i begränsad omfattning.

Soldaternas verklighet var fruktansvärd och många klarade inte av den psykiska pressen. Åtskilliga drabbades av

ångest, hallucinationer, blindhet och andra åkommor utan att ha sårats fysiskt. De fick diagnosen granatchock. Man trodde att hjärnan skadats av kraftiga detonationer från artillerigranater. Det visade sig emellertid att det var de psykiska påfrestningarna som fått dem att kollapsa. Idag kallas denna typ av skador för posttraumatisk stress. Många av de drabbade soldaterna domdes för feghet och avrättades när de inte klarade av sin tjänstgöring.

Det andra världskriget var i annu högre grad än det första ett totalt krig som slog oerhört hårt mot civilbefolkningen. De krigförande landernas hela samhallsstrukturer ställdes om för att anpassas till krigets krav.

Stridsvagnar och flygplan hade använts i mindre omfattning under det första världskriget. Under det andra världskriget kom såväl tanks som stridsflygplan att spela en avgörande roll. Tyskarna skapade särskilda stridsvagnsförband med en enorm slagkraft. Genom att låta dessa förband leda anfallen slog man hål på fiendens försvar och kunde på detta sätt rycka fram mycket snabbt. Denna taktik som byggde på samverkan mellan stridsvagnar och flyg, en kombination av rörlighet och eldkraft, kallas *blitzkriegstaktiken*.

Brittisk stridsvagn vid Cambrai 1917. Ordet *tank* användes som kodnamn om dessa krigsmaskiner.

Flygvapnet, och då framst bombflyget, spelade en viktig roll för att slå ut fiendens produktionscentra. För att göra det egna flyget mindre sårbart för fiendens luftvärn bombade man gärna på nätterna. Att urskilja enskilda mål i mörkret var svårt, och man övergick därför till att bomba städer. Detta medförde att antalet civila offer blev mycket stort. Av de omkring 600 000 civila tyskar som föll offer för bombningarna var majoriteten kvinnor. En av de tyska städer som drabbades hårt av de allierades bombningar var Dresden

Det andra världskriget var ett teknikintensivt krig. Flyget, stridsvagnarna, artilleriet och andra vapensystem var mer avancerade än tidigare. I tidigare krig hade soldatens vapen framst bestått av gevar och bajonett. Nu kunde även kulspjut, minor, granater och eldkastare ingå i utrustningen. Under kriget spelade radiokommunikation för första gången en viktig roll. Den gjorde det möjligt för olika förband och enheter att snabbt upprätta kommunikationer med varandra och gjorde det lättare för befäl att leda trupperna i strid.

Under det andra världskriget skapades de första moderna raketvapnen. En förutsättning för detta var utvecklandet av raketmotorn. De tyska raketerna V1 och V2 användes för anfall mot Storbritannien.

Den bomb som släpptes över Hiroshima den 6 augusti 1945 dödade 78 000 människor och lade staden i aska och ruiner.

På 1930-talet skapade fysiker i Tyskland förutsättningarna för utvecklandet av ett kärnvapen. Den tyska regeringen var emellertid inte särskilt intresserad. I stället var det britter och amerikaner som i ett gemensamt projekt, Manhattanprojektet, som tog sin början 1942, utvecklade de första kärnvapnen. I augusti 1945 släpptes två atombomber över Japan. Förödelsen blev total. Kärnvapenskrackens tid hade tagit sin början.

Aldrig mera krig

Massdödandet under det första världskriget gjorde att många människor såg med avsky på kriget som ett medel för att lösa mellanstatliga konflikter. På initiativ från den amerikanske presidenten Wilson grundades Nationernas förbund, NF, 1920. Tanken var att organisationen skulle lösa internationella konflikter på fredlig väg, skapa principer för kollektiv säkerhet och verka för nedrustning. Om det blev nödvändigt skulle NF kunna ställa upp en vapnad styrka för att förhindra aggressioner. NF kom emellertid inte att få den betydelse som det var tänkt att förbundet skulle ha. När världslaget försumrades under 1930-talet visade det sig att NF var allt för svagt för att kunna förhindra krig. Till stor del berodde det på att stormakterna i förbundet inte kunde enas.

Efter det andra världskriget gjordes ett nytt försök att skapa ett organ för mellanstatlig konfliktslösnings 1945 grundades Förenta nationerna, FN. Organisationen skulle bidra till att konflikter löstes på fredlig väg. FN kom att bli en starkare organisation än NF. Uppslutningen kring dess mål var större. Alla stater som spelade roll i den internationella politiken var med från början. Erfarenheterna från andra världskriget hade visat att fredliga lösningar var att föredra framför krig.

Mellan åren 1945 och 1946 hölls krigsforbrytarrättegångar i Nürnberg. De åtalade anklagades för brott mot freden, krigsforbrytelser och brott mot mänskligheten. De anklagade var tjugotvå tyskar och av dem dömdes tolv till döden, åtta till långa fängelsestraff medan två frikändes helt. Domarna utfärdades av en internationell militärdomstol som bestod av representanter från USA, Sovjetunionen, Frankrike och Storbritannien. En liknande rättegång hölls i Japan men där var de anklagade japaner. De ankla-

gades för att ha begått krigsforbrytelser mot krigsfångar. Over fem tusen personer åtalades och av dem domdes nio hundra till doden. Sedan dess har krigsforbrytartribunaler inrättats flera gånger, bland annat i Haag där krigsforbrytelser begångna under Balkankriget på 1990-talet utreds.

Det kalla kriget

Mellan 1945 och 1991 var relationerna spända mellan de två supermakterna Sovjetunionen och USA och dess allierade. Båda sidor hade tillgång till enorma kärnvapenarsenaler med kapacitet att förrinta allt mänskligt liv på jorden många gånger om. Människorna levde hela tiden med hotet om ett tredje världskrig hangande över sig. Allt talade för att ett sådant krig skulle utkampas med kärnvapen.

Kapprustningen

Det som kanske mer än något annat kännetecknar kalla kriget är den kapprustning som ständigt pågick. Båda sidor strävade efter att utveckla fler och mer sofistikerade vapensystem än motståndarna.

Missilvapnet kom att spela en allt viktigare roll än tidigare. Båda sidor utvecklade raketer och robotar som antingen kunde styras mot eller själva söka upp målet. De fanns och finns i alla storlekar. De minsta bars av enskilda soldater och används mot stridsvagnar och flygplan. De största är de interkontinentala missilerna som kan bekämpa mål på långa avstånd i andra världsdelar. De kan även förses med kärnladdningar. En militär fördel med missilerna jämfört med flygplanen är att deras räckvidd och träffsakerhet är större. Eftersom de inte heller kräver någon pilot minskar risken för egna förluster.

För att missilvapnet ska kunna användas så effektivt som möjligt är det viktigt att samla in, bearbeta och sprida information. Var finns fienden? Var är hans baser? Var finns lämpliga mål? Genom att samla in denna typ av uppgifter kan vapeninsatserna göras så effektiva som möjligt. Stora och komplicerade system för informationsinhamtning utvecklades. Inte minst rymdteknologin med utvecklingen av satelliter kom att spela en viktig roll.

Under kalla kriget fortsatte även utvecklingen av NBC-

vapnen. N står för kärnvapen (*nuclear weapons*), B för biologiska vapen (*biological weapons*) och C för kemiska vapen (*chemical weapons*). Kärnvapen har bara använts i krig två gånger. Det var då de japanska städerna Hiroshima och Nagasaki bombades i augusti 1945. Kärnvapnen blev allt kraftigare under loppet av kalla kriget. Även utvecklingen av kärnvapenbarare utvecklades under perioden. De första bomberna transporterades med bombplan till anfällsmålen. Från och med 1950-talet och framåt kom missilerna att bli de viktigaste kärnvapenbärarna.

Till de biologiska vapnen hör olika typer av gifter, virus och bakterier som kan användas såväl mot människor som mot växter och djur. De kemiska vapnen utgörs främst av stridsgaser av olika slag. De nyaste nervgaserna är så effektiva att ett milligram racker för att döda en människa.

Flera krig bröt ut under det kalla kriget, bland annat i Korea 1950–1953 och Vietnam 1965–1973. Dessa utkämpades emellertid huvudsakligen med konventionella vapen. Under Vietnamkriget använde sig amerikanerna av kemiska stridsmedel för att avlova djungeln och därmed göra det svårare för gerillan att gömma sig. Medlet gick under namnet Agent Orange och orsakade skador inte bara på vegetationen utan också på de människor och djur som kom i kontakt med det.

Den ömsesidigt säkerställda förstörelsen

1950-talet var det årtionde då kapprustningen mellan supermakterna tog fart på allvar. Ingen sida ville se att den andra växte sig allt för stark. Under 1960-talet hade båda sidor utvecklat en tillräckligt stor kärnvapenarsenal för att denna skulle verka avskräckande på motståndaren. Ingen skulle ha någonting att tjäna på att starta ett krig. Ett krig utkämpat med kärnvapen skulle innebära en total förstörelse för båda sidor. Ur detta växte den så kallade *terrorbalansen* fram. Den kallades även *MAD*, som är en förkortning av *mutual assured destruction*, alltså ömsesidigt säkerställd förstörelse. Så länge denna fungerade skulle USA och Sovjetunionen avskräckas från att genomföra ett militärt angrepp mot varandra.

Mot slutet av 1960-talet försökte båda sidor skaffa sig ett robotförsvar, ett *ABM-system* (*anti-ballistic missile*), som skulle skydda landet från ett kärnvapenangrepp. Om

ett sådant system hade blivit verklighet skulle terrorbalansen ha satts ur spel, men det sköts på framtiden. I början av 1980-talet, då relationerna mellan supermakterna var spända och kapprustningen tagit fart på nytt, fördes utvecklandet av ett robotförsvar åter på tal av den amerikanske presidenten Ronald Reagan. Systemet, som byggde på att satelliter skulle skjuta ner anfallande missiler, kallades *Star Wars*, Stjärnornas krig. Sovjetunionen hade inte de tekniska och ekonomiska möjligheterna att utveckla ett liknande försvarssystem. När Sovjetunionen kollapsade 1991 var det kalla kriget över.

Kärnvapenhotet finns fortfarande kvar idag. Fler länder än tidigare har tillgång till eller håller på att utveckla denna typ av vapen.

Mot en ökad avspänning

Under det kalla kriget växte sig fredrorelsen allt starkare i USA och Väst Europa. Inte minst bilderna från USA:s krig i Vietnam under 1960- och 1970-talen fick många att engagera sig för fredens sak. Den negativa attityd till krig som växte fram under efterkrigstiden är ett nytt fenomen i västerlandets historia.

Vid flygbasen Greenham Common i England etablerade en grupp kvinnor 1981 ett fredslager för att försöka stoppa utplacering av kärnvapenmissiler på basen. Bilden på de protesterande kvinnorna togs i november 1983 då amerikanska kärnvapenbestyckade Tomahawkmissiler levererades till flygbasen. Alla missiler avlägsnades i början av 1990-talet, men kvinnornas fredslager fanns kvar till år 2000.

Karnvapenhotet var en realitet under de dryga fyrtio-fem år som kalla kriget pågick. På grund av de tidvis starka spanningarna mellan supermakterna var det svårt att få bindande överenskommelser till stånd. Men vid några tillfällen, i synnerhet efter det att ett krig varit hotande nära i samband med Kubakrisen i oktober 1962, lyckades USA och Sovjetunionen ingå några viktiga överenskommelser på karnvapenområdet. 1963 kom man överens om ett provstoppsavtal där karnvapentester ovan jord förbjöds. För att förhindra att karnvapen spreds till fler länder undertecknades ett icke-spridningsavtal 1968. I SALT-avtalet (*Strategic Arms Limitation Talks*) från 1972 lovade båda supermakterna att inte utveckla ett robotförsvar som skulle sätta terrorbalansen ur spel.

Under det kalla kriget fortsatte FN att verka för en fredligare värld. Det gjorde även OSSE (Organisationen för säkerhet och samarbete i Europa), som bildats vid slutet av 1970-talet.

Under 1980-talets andra hälft, sedan relationerna förbättrats mellan supermakterna, kom genombrottet för en nedrustning på karnvapenområdet. År 1987 skrev man under ett avtal enligt vilket man lovade att förstöra samtliga medeldistansrobotar med tillhörande avfyrningsramper under loppet av fyra år. 1990 kom man överens om en nedrustning av de konventionella vapnen i Europa. Nu begränsades det antal soldater, stridsvagnar och artilleripjäser som de båda sidorna skulle ha tillgång till i händelse av krig.

Arbetet för en fredligare värld fortsätter. Frågan är om krigen någonsin kommer att upphöra eller om de är att betrakta som människans eviga följeslagare genom historien. Sannolikt är fler människor idag kritiska till kriget som medel för konfliktslösnings än någon gång tidigare i historien. Detta kan tala för att det kommer en tid då krig är att betrakta enbart som ett historiskt fenomen.